

GÖÇTE KADINLAR: FEMİNİST YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE BİR ÇALIŞMA¹

Women in Migration: A Study in the Framework of Feminist Approach

Sema BUZ*

*Öğr. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F.
Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı kadın ve göç ilişkisini sığınmacı kadınlar boyutunda çok yönlü irdelemektir. Bu anlamda araştırmanın temel iddiası, göç ve sığınma durumlarından kadınların erkeklerden daha olumsuz etkilendikleridir. Bu etkilenmeye rağmen sığınma boyutunda kadın deneyimi yeterince görünür değildir ve bu çalışmada feminist kuram aracılığıyla kadınların deneyimi görünür kılınmaya çalışılmıştır. Çalışmada ağırlıklı olarak İran ve Somali'den gelen yirmi kadın

ve yirmi erkek sığınmacı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışmada sığınan ve sığınmacı kadınların göçünün kadınların kendi adlarına yola çıktıkları, aktif oldukları bağımsız bir göç süreci şeklinde yaşandığı görülmüştür. Buna ek olarak kadınlar, göçü, erkek temelli kurumsallaşmış şiddet ya da toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan nedenlerden kaçmak için "bir baş etme" stratejisi olarak kullanmaktadır. Son olarak her bir kadının göç sürecindeki deneyimlerinin doğru anlaşılması ve doğru sunulmasının önemi ortaya çıkmıştır. Çalışma, feminist sosyal hizmet müdahalesine dayalı önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *kadın ve göç ilişkisi, sığınmacı kadınlar, sığınmacı erkekler, feminist sosyal hizmet.*

ABSTRACT

The purpose of this study is to multi-dimensionally examine the relation between women and migration within the context of women who seek asylum. In this sense, the basic argument of the research is that women are influenced more negatively by the cases of migration and asylum than men do. Despite this influence, women's experience in the context of asylum is not visible enough, and this study tries to make women's experience visible via feminist theory. In the study, in depth interviews were done with 20 women and 20 men who seek asylum, mostly from Iran and Somalia. In this study, it appeared that the migration of the women who seek asylum is an independent one in which they move on their own will and are active. In addition, women make use of migration as a "coping strategy" in order to escape the reasons originating from man-based institutionalized violence or gender. Finally, it appears that it is very important to correctly understand and present the experiences of each woman in the migration process. The study ends up with several recommendations based on feminist social work intervention.

¹ Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenmiştir. Bu çalışma, araştırmacı tarafından Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yapılan "Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Key Words: *women and migration relation, women who seek asylum, men who seek asylum, feminist social work.*

GİRİŞ

1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesinde sığınmacı (mülteci), "1 Ocak 1951'den önce Avrupa'da meydana gelen olaylar sonucunda ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba üyeliği ve politik düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, vatandaşlığı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen; tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası savaş koşullarından çıkılması sürecinde bu tanımın güncellenmesi ihtiyacı doğmuştur ve 1967 yılında imzalanan New York Protokolü ile bu tanımda geçen coğrafya ve zaman ibareleri kaldırılmış ve sığınmacı tanımına savaş sonrası duruma uygun bir içerik yüklenmiştir.

Bu çerçevede sığınmacılar kendi istekleri dışında göç etmeye zorlanmış gruplardır ve sığınma durumunun yarattığı tüm olumsuzlukları yaşamaktadır. Bu nedenle göçe katılan bu grupların durumlarının gözönünde tutulması gerekmektedir. Özellikle bu grup içinde kadınların durumları özel ilgiyi hak etmektedir. Çünkü dünya sığınmacılarının yaklaşık % 50'sini ve dünyadaki göçmenlerin de yine yaklaşık % 50'sini kadınlar oluşturmaktadır.^{2*} Türkiye açısından bakıldığında da, BMMYK 2008

yılı istatistiklerine göre sığınma başvurusu yapan toplam 12.760 kişi bulunmaktadır. Bunların 5303'ünü kadınların, 7457'sini erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. IOM verilerine göre ise, sığınmacıların yaklaşık % 40'ını kadınlar, % 60'ını erkekler oluşturmaktadır.^{3*} Bu verilerin tümü kadın göçünün yaklaşık erkeklerle eşit oranda gerçekleştiğini göstermektedir ve kadınların göçe kendi adlarına katılan, aktif bireyler olduğunu ortaya koyması bakımından konu üzerinde tartışmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada kadın ve göç ilişkisi sığınmacı kadınlar boyutunda feminist kuramın katkısıyla irdelenmeye çalışılmaktadır.

Göçte “Kadın Olmak”

1884 yılında Ravenstein'in "kadınların erkeklerden daha çok göçmen oldukları" tespitine karşın, kadınların göç sürecindeki konumları ve durumları özel olarak ele alınmamış ve kadınlar göç sürecinde daha çok bağımlı kişiler olarak ve aile içindeki konumlarına (eş, anne, genç kız) göre değerlendirilmiştir. Bu durum, genel olarak kadınların tüm yaşam alanlarında görünmezliğinin ve ikincilliğinin göç alanına da yansımaları olarak görülebilir. Ancak yaşamın tüm diğer alanlarında olduğu gibi göç deneyiminde de kadının görünür kılınması; kadınların özgül durumlarını kavrama ve konuyla ilgili çözümler geliştirilirken kadınların gözönünde bulundurulmasını sağlama açısından önem taşımaktadır.

Göç kavramsallaştırmaları incelendiğinde, temelde ekonomik göçle ilgili açık-

2 Daha ayrıntılı bilgi için bkn. IOM Web Sitesi <http://www.iom.int>

3 Daha ayrıntılı bilgi için bkn. BMMYK Web Sitesi <http://www.bmmkyk.org.tr/>

lamalar geliştirildiği görülmektedir. Bu kuramlara göre göç her zaman daha iyi istihdam olanakları ve daha iyi yaşam koşullarını barındıran yerlere hareket etme konusunda verilen rasyonel kararlar sonucu gerçekleşir. Kadınlara ise önceden göç etmiş olan erkek eşi takip eden ve göçe katkı veren kişiler olarak bakılmış ve pasif bir rol biçilmiştir. Kadın göçü ayrı bir kategori olarak ele alınmamış ve uzun süre var olan göç açıklamalarına kadınlar sadece eklenmiştir. Bunların yanı sıra isteğe bağlı olmadan gerçekleşen göç türleri konusunda açıklamalar yapılmamış, sığınma konusu da ihmal edilen alanlardan biri olmuştur. İsteğe bağlı gerçekleşmeyen, zorunlu olarak ülkeden ayrılma ve belki bir daha hiçbir zaman dönememe riskini barındıran bu kategori, gerek oluşum şekli gerekse sonuçları bakımından özel ilgiyi hak etmektedir. Çünkü isteğe bağlı göç türlerinde dönüş çoğu zaman mümkünken ve köken ülkeyle bağlantı devam ederken, sığınmacı olma durumunda çoğu zaman ülke denebilecek bir yer dahi kalmamakta ya da kişiler kendi ülkelerindeki muhalif konumları ve gördükleri baskılar nedeniyle zaten dönmeyi düşünmemektedir. Bu kategori içinde kadınların konumu daha fazla ilgiyi hak etmektedir. Kadınlar ya kendi ülkelerindeki geleneksel ataerkil uygulamalar ya da politik düşünceleri nedeniyle kaçmaktadır.

Sığınmacı kadınları ele alan çalışmalar, konuyla ilgili sınırlı açıklamalar getirmektedir. Konuya, daha çok var olan göç açıklamalarına kadınlar eklenilerek yaklaşıldığı görülmektedir. Bu durum ise kadınları homojen bir kitle olarak görme ve aralarındaki farklılıkları dikkate almama sakıncasını beraberinde getirmektedir. Sığınmacı

kadınların sığınma iddialarının, 1951 Sözleşmesi'nde mülteci olmak için kabul gören beş ölçüt içinde "belirli bir toplumsal gruba üyelik" ölçütü çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Başka bir deyişle kadınlar, toplumsal cinsiyetleri bağlamında gördükleri şiddet ve zulmü, "belirli bir sosyal grup olarak kabul gördükleri" Sözleşme maddesine uygun olarak sığınmacı statüsü kazanmaya dönüştürebilmektedir. Sığınmacı kadınların yaşadıkları sorunların arka planında yer alan, feminist kuramın da dikkat çektiği ataerkillik ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı daha genel yapıların varlığı sorgulanmamakta, 1951 Sözleşmesinin erkek yönelimli olduğu tespitlerinin ötesine geçilememektedir.

Sığınmacı kadınlar konusunda yapılan çalışmalar daha ziyade kadınların uyumlarına ve günlük yaşamdaki değişimlerine odaklanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları, kadınların köken ülkeleri ve ev sahibi ülkedeki değişimleri daha kolay bağdaştırdıklarını, daha iyi uyum yaptıklarını, yeni istihdam örnekleri ile birlikte daha fazla özerklik kazanarak, geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerini sorguladıklarını, ev kadınlığı, annelik ve çalışmayı daha dengede götürebildiklerini göstermektedir. Bu ortak sonuçların yanı sıra göçle birlikte kadınların şiddete karşı incinebilirliklerinin arttığı, ayrımcılıkla daha fazla karşılaştıkları, hizmetlere daha sınırlı ulaştıkları ve bakım veren rollerinin artarak sürdüğü görülmektedir.

Kadınlara Özgü Göç Nedenleri

Kadınların göç nedenleri incelendiğinde genellikle ekonomik nedenlere dayalı açıklamaların başta geldiği görülmektedir. Kadınlar yoksulluk, borç, diğer

dışsal sınırlamalar gibi üzerlerinde çok az kontrol sahibi olabildikleri çeşitli nedenler yüzünden göç etmektedir. Gidilecek ülkelerdeki ücret farklılaşmaları göç kararını etkilemektedir, ancak bu tek neden değildir. Evlilik anlaşmazlığı, fiziksel şiddet, mutsuz ve bozulmuş evlilikler ve boşanmanın zorluğu gibi bazı ekonomi dışı faktörler kadınların göçü açısından özellikle önemlidir (Kofman ve diğ., 2000: 143).

Kadınlara karşı şiddet kadınların göç kararı vermesinde önemli bir neden olarak belirlemektedir. Savaş ve çatışma durumlarında kadınlara karşı cinsel şiddetin kullanımı yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kadınların cinsel şiddetin tüm çeşitlerini savaş ve silahlı çatışmalar sırasında yaşamaları dünya çapında rastlanan ve adeta kanıksanan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Cinsel şiddete ek olarak dünyanın her tarafında kadınlar çeşitli zulüm türleri, insan hakları ihlalleri ve toplumsal cinsiyete özgü kısıtlayıcı diğer geleneklerle karşı karşıyadır (Anker, 2002:5). Gerçekten de kadınlar açısından fiziksel ve diğer zulüm türleri, insan hakları ihlalleri uluslar ötesi, küresel bir görünüm almıştır. Bunlara ek olarak kadınların toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan çeşitli sınırlamalar ve ayrımcılıklarla karşılaşması durumu da küresel bir görünüme sahiptir.

Kadınlar, istihdamda toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, eşit olmayan ücret, yetersiz sağlık bakımı ve genel sağlık hizmetleri, yetersiz eğitim, sınırlık kaynak, çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluğuyla karşı karşıyadır (Anker, 2002: 6). Bu nedenlerin tümü kadınlar için göç etmenin dayanaklarını oluşturmaktadır.

Özellikle istihdamla bağlantılı açıkla-

malardan anlaşılın, kadınların fırsatlarını daha geniş yapısal faktörlerin etkilediği yönündedir. Kofman ve diğ., (2000: 143), Crawley (2000: 18), Boyle ve Halfacree (1999: 4)'a göre göçte etkili olan yapısal faktörleri görmemek, kadınları pasif ve güçsüz kurbanlar olarak benimseme ve baskıcı sosyal yapıları görmeme eğilimini devam ettirir.

Ailedeki konumu ya da yaşı nedeniyle kadınların özellikle yakındıkları ayrımcılıktan kaçma isteği de göçte etkilidir. Kadınlar için 'algılanan fırsatlar' ve 'gerçek fırsatlar' arasındaki bağlantı göçü etkilemektedir. Kadınlar, göçü, yaşadıkları yerlerdeki baskıcı yapılardan kaçma ve direnme fırsatı olarak görebilir (Kofman ve diğ., 2000: 143).

Kadınlara özgü göç nedenlerinin büyük ölçüde ataerkil bir toplumda yaşama ve kadınlardan beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği kısıtlamalardan kaynaklandığı görülmektedir. Ancak buna ek olarak ekonomiyle bağlantılı faktörleri de dikkate almak gerekmektedir. Dolayısıyla kadın göçünün ekonomi dışı ve ekonomik pek çok nedeni bulunduğunun farkında olmak çok önem taşımaktadır. Tek bir nedene dayalı olarak açıklayamayacağımız göç etme nedenlerinin çoğu zaman farklı nedenlerin birkaçınının bir arada bulunması durumunda geçerlilik kazandığı görülmektedir. İzleyen bölümde ise kadın göçünü açıklamaya çalışan yaklaşımlar, kadın göçüyle ilgili kavramsallaştırma düzeyi açısından irdelenmektedir.

Kadınlar da bütün sığınmacılar gibi, baskı zulüm ve korku içinde oldukları için kaçmaktadır. Ancak kadınlar, erkeklerden farklı olarak 1951 Sözleşmesi'nde özel olarak yer verilmeyen toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, sosyal ve kül-

türel önyargılardan kaynaklanan baskı ve zulüm, geleneklerle ilişkili bedensel ve ruhsal sağlıklarını bozan zarar verici uygulamalar, cinsel istismar, cinsel şiddet, aile içi şiddet gibi esas olarak kadın olmalarından kaynaklı zulüm ve baskılardan kaçmak için de ülkelerini terk etmek ve başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalırlar (Akkaya, 2002: 77; Odman, 1996: 2).

Pek çok insan için ve özellikle kadınlar için savaşın yarattığı baskıları evden ayrılma ve sığınmacı olma izler. Kadınlar, kocalarıyla birlikte ya da onlarsız, ailelerinin sağ kalımları için mücadele etmek zorundadırlar (Nikoliç-Ristanoviç, 2003: 2-4).

Dünyadaki sığınmacıların çoğunluğu az gelişmiş ülkelerden gelmektedir. Sığınmacı kadın ve çocuklar da doğal olarak az gelişmiş bu ülkelerde var olan yoksulluk, gıda yetersizliği güvenli içme suyunun yokluğu, büyük aile yapısı, yüksek çocuk ölümü oranları ve sağlık bakımındaki yetersizlikler gibi problemleri yaşamaktadır. Bu koşullara ek olarak sığınma durumunu yaratan zulüm görme, şiddet ve diğer travmatik olaylar gibi özel durumlara Martin (1992: 4) ve Friedman (1992: 65) tarafından dikkat çekilmiştir.

Zulümlerle karşılaşan kadın için sığınma ile ilgili yasal süreçler hakkında bilgiye erişmek çok önemli bir sorundur. Yasal engellerin ötesinde lojistik, bilgi edinmeyle ilgili, kültürel ve psikolojik engeller olabilir. Kadınlar erkeklerle göre daha az hareketlidirler ve bundan dolayı sığınma isteyebilecekleri bir yere ulaşmaları daha zordur. Ayrıca kadınların kaynaklar üzerindeki kontrolleri de daha azdır. Çoğu zaman bir kadın, sığınmacı olmak için bir erkekle birlikte

başvuruyorsa, sadece erkeğin iddiaları dinlenmekte, kadın sürece dahil edilmemektedir (Newland, 2004:5-6).

Görüldüğü üzere kadınlara özgü pek çok göç nedeni vardır ve sığınmacı kadınların göç deneyimi de bu nedenlerin pek çoğunu içermektedir.

Kadın ve Göç İlişisine Feminist Yaklaşım

Göç konusunda yapılan ilk feminist çalışmalar irdelendiğinde 1970'lerden itibaren feminist göç araştırması içinde bazı araştırmaların erkek ve kadın göçü arasındaki simetrilere (örneğin kadınların ilişki ağlarının erkek göçmenlerin ve akrabaların ilişki ağlarıyla paralel olduğu), kadın göçünün özel yanlarına -örneğin göçün özgürleştirici yanına ya da seks işçilerine- odaklanıldığı görülmektedir. Göç alanındaki ilk feminist araştırmalar "kadınların katkı verici olduğu" bir yaklaşımı izlemiştir (Prodolliet, 1999'dan Akt.: Pessar ve Mahler, 2003: 13). Öncelikle göç tarihi yazıldığında kadınların göç sürecindeki yer ve eylemlerinin kaydedilme ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Bu çabalar kadın göçüne daha genel bir bakışla yapılan çalışmalara yol açmıştır.

İkinci aşamada göçün özgül kadın boyutlarını analiz etmek için 'kadın duruş noktasına'⁴ (*feminist standpoint*) başvurulmuştur. Toplumsal cinsiyetin göç kararını yapılandırdığı gibi göç sürecini de yapılandıran bir kategori olmaya başladığı fark edilmiştir. Dikkate değer bir eleştiri, kadın kategorilerinin evren-

4 Feminist standpoint kavramı kadınların deneyimlerine odaklanmak, kadınları öncelikli ele almak anlamında bir duruşu ifade eder. Bu kurama göre bilgi konumudur ve bilginin üretildiği çoklu duruş noktaları vardır.

sel olduğunu kabul etmeyen beyaz ve Batılı olmayan kadınlardan gelmiştir. Bu eleştiri üçüncü bir aşamaya geçilerek, kadınların ırk, sınıf ve etnisite gibi farklılıklara göre değiştiği ve yapılandığı gerçeğinin fark edilmesine yol açmıştır. Kadın deneyimi çoğulculuk ile yer değiştirmiştir (Pessar ve Mahler, 2003:15; Report of Committee on Feminism and International Law, 2002: 2–4).

Feministler bu üçlü aşamanın gerçekleşmesiyle birlikte 1951 Sözleşmesi'ndeki "sığınmacı" tanımını eleştirmişlerdir (Anker, 2002: 5; Legomsky, 2004: 1–2). Bu tanımın, erkek kişiyi tarif ettiğini, kadınların deneyimlerine özel yanıt vermediğini ortaya koymuşlardır.

Göçe ilişkin toplumsal cinsiyet analizi sadece kadınları "görünür kılmak" için değil aynı zamanda göç kuramını kavramsallaştırmada bir dönüşümü ifade etmektedir. Kadın göçünün önemini araştırırken feminist kuram ve uygulamadaki kapsamlı gelişmeleri dikkate almak gerektiğine Kofman ve diğ., (2000: 144) tarafından dikkat çekilmektedir.

Feminist kuramlar tüm eşitsizlikleri dikkate alarak, sığınmacı kadınların (ve erkeklerin) deneyimlerine toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, cinsellik gibi çoklu tanımlamalar ışığında dikkatli bir bakış önermektedir. Bu sayede göçte farklı kadınlık durumları ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Göçe ilişkin olarak sığınmacı kadınlar boyutunda feminist kuramın getirdiği çerçevenin uygun olduğu görülmektedir. Öncelikle feminist kuram, toplumsal cinsiyet farklılıklarının göçteki etkisinin altını çizirken arka plandaki sosyal bağlamı görmeye olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak kadınların seslerini duymak, bakış açılarını sürece katmak

ve bunu yaparken de kadınların farklılıklarının dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu nedenle bu araştırmada feminist kuram çerçevesinde kadın ve göç ilişkisi irdelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Sığınmacı kadınlar boyutunda kadın ve göç ilişkisini çok yönlü irdelemek bu çalışmanın temel amacıdır. Bu anlamda gerek literatür taraması ve gerekse feminist kuramın göç alanına ilişkin sunduğu çerçeve bağlamında bu araştırmanın amacına yönelik üç kabul geliştirilmiştir:

1. Sığınma konusuyla ilgili var olan uluslararası ve ulusal yasal düzenleme erkek egemen bir rejimin özelliklerini taşımaktadır ve bu durum sığınmacı kadınlar için olumsuzluklar yaratır.
2. Sığınmacı kadınlar, sığınma durumundan erkeklerle göre daha fazla olumsuz etkilenirler.
3. Sığınmacı kadınlar homojen bir grup oluşturmazlar, bundan dolayı sığınma durumunda kadınların deneyimleri farklılık gösterir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, nitel yöntem kullanılmıştır. Türkiye'ye yapılan sığınma başvuruları açısından İran ve Somali ilk sıralarda geldiği için örnekleme bu ülkelerden gelen sığınmacılar oluşturmuştur. Örnekleme, BMMYK Ankara Ofisine kayıtlı olan ve Ankara'da ikamet eden sığınmacılar içinde yüz yüze görüşmeyi kabul eden ve gönüllü olanlar oluşturmuştur. Yirmi kadın ve yirmi erkek İran ve Somalili sığınmacı ile 2005 Kasım ve 2006 Şubat ayları arasında

derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin çok az bir kısmı İKGV ve BMMYK'nın birlikte yürüttüğü Mültecilere Yönelik Psikososyal Destek Projesi ofisinde, çoğunluğu ise sığınmacıların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler çoğunlukla sığınmacıların evlerinde, çevirmen kullanılarak, yapılandırılmış soru kâğıdı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin başlangıcında kayıt için izin istenmiş ve izin verenlerin görüşmeleri ses kaydına alınmıştır. İzin vermeyen iki kişinin görüşmesi ise ses kaydına alınmamıştır. Görüşmelerde araştırmacı, çevirmen ve görüşme yapılacak kişi ve ailesi yer almıştır. Görüşme kayıtları araştırmacı tarafından çözümlenmiş ve araştırma kabulleri çerçevesinde yorumlanmıştır.

Derinlemesine Görüşmelerden Çıkan Kadın Göçüne İlişkin Özgün Yanlar

Bu bölümde araştırmanın kabülleri derinlemesine görüşmeler temel alınarak irdelenecektir. İlk olarak sığınma alanındaki yasal düzenlemelerin erkek egemen niteliği ve bunun kadınlar için yarattığı olumsuzluklar tartışılacaktır. Literatür bilgileri ve anlatıların desteklediği üzere sığınma alanında erkek odaklı bir yaklaşımın varlığından bahsetmek mümkün görünmektedir. Sığınmacı tanımının erkek kişi düşünülerek yapıldığı, sadece erkeklerin politik eylemlilikler içinde yer alabileceği kabullünün sığınma alanındaki uluslararası ve ulusal yasal düzenleme ve uygulamalarda kendini ortaya koyduğu görülmektedir. Bunu aşağıdaki anlatıda görmek mümkündür:

Sığınmacı erkekler ve BM politik nedenlerle geldiğini söyleyen erkeğe daha çok inanıyor, ka-

dınların BM'yi sığınmacı olduğuna inandırması daha zor oluyor (Görüşme 7, kadın, İran).

Politik nedenlerle başvuran kadınların iddialarına da şüpheyile yaklaşıldığı ve söylemlerinin doğruluğundan kuşku lanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu durumu, erkeğin deneyiminin daha fazla öncelik taşıdığı ve sığınma ve göç alanındaki düzenleme ve uygulamaların erkek egemen niteliğiyle açıklamak mümkün görünmektedir. Bu erkek egemen düşüncenin yansıdığı yasal ve uygulama çerçevesi, kadınlar açısından olumsuz bir durum yaratmakta ve kadınların deneyimlerinin bütünlüklü olarak kavranmasını güçleştirmektedir.

Bu durum, sığınmacı kadınlar tarafından erkeklerin öncelikli olduğu ve onlara daha çok inanıldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Sığınmacı erkekler ise kadınların zaten politik nedenlerle gelmedikleri, daha çok gördükleri şiddet bağlamında statü talep ettikleri, kadınların "gerçek sığınmacı" olmadığı ve aslında sadece "erkeklerin gerçek sığınmacı" olarak kabul edilmesi gerektiği şeklinde yorumlarda bulunmuşlardır. Sığınmacı erkeklerin, eşcinsel kadın ve erkeklere de bu anlamda tepkili oldukları ve onları kabul etmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu alanda var olan erkek deneyimini temel alan yapıların sığınmacı erkekler tarafından da kabul edildiği ve zaten böyle olması gerektiğine inandıklarını aşağıdaki anlatıdan izlemek mümkündür:

Kadınların çoğu politik nedenlerle gelmiyorlar. Bir bakıyorsun beş ayda üçüncü ülkeye gidiyor. Benim gibi gerçek adamlar bir sene iki sene bekliyor. Erkeklerin işleri yavaş gidiyor. Kadın-

larda politik olanlar var ama çok az. Kadınların % 90'ı politik nedenlerle gelmiyor (Görüşme 19, erkek, İran).

Bu çalışmada daha çok toplumsal cinsiyetleri çerçevesinde gördükleri zulüm nedeniyle sığınmacı olan kadınlarla görüşülmüştür. Ancak bu kadınlar aile içi şiddetten, ülkedeki genelleşmiş şiddete (Somali'deki kabile savaşları) kadar pek çok şiddet türüne toplumsal cinsiyetleri nedeniyle uğramaktadır. Sosyal nedenler olarak adlandırılan bu nedenler esasında köklerini ayrımcı uygulama ve sosyal yapılardan almaktadır. Bu nedenle "sosyal nedenleri" küçümsemek ya da sığınmacı olmak için yeterli görmeme tutumlarının kabul edilebilir bir yanı olmadığı düşünülmektedir. Sosyal nedenlerle gelen kadınlar, doğrudan politik eylemliliklerde yer almış olma durumuyla bağlantılı bir sığınma süreci yaşamamaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyetlerinden dolayı uğradıkları zulüm Sözleşme'de ayrı bir madde olarak düzenlenmediği için "belirli bir sosyal gruba üyelik" ölçütüne göre sığınmacı olmaları mümkün hale gelmektedir. Aslında politik temelleri olan sosyal nedenlerin de 1951 Sözleşme'sine altıncı bir madde olarak eklenmesi durumu daha da anlaşılır kılacak ve kadınlar lehine bir durum yaratacaktır.

Sonuç olarak sığınma alanındaki ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelerin 1951 Sözleşmesi'nde geçen "sığınmacı" tanımı temel alarak yapılandırıldığı ve buna göre uygulamada ve sığınma alanındaki profesyoneller arasında sığınma iddiasında bulunmanın temel koşulunun 'politik nedenlerle gelmek' yönünde bir kabulün olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

İkinci olarak sığınmacı kadınların sığınma durumundan erkeklerden daha olumsuz etkilenme dinamikleri çeşitli boyutlar açısından bu bölümde ortaya konacaktır. Buna göre kadınlar, zorunlu göç nedenleri, göçü tek başına yapma, sorumluluk ve rollerindeki artış, psikolojik olarak olumsuz etkilenme ve iş bulmada yaşanan güçlükler boyutunda zorunlu göçten erkeklere göre daha olumsuz etkilenmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere bu çalışmada daha çok toplumsal cinsiyetleri nedeniyle uğradıkları şiddet deneyimleri nedeniyle sığınma başvurusunda bulunan kadınlarla görüşülmüştür. Bu nedenle kadınların geliş nedenleri çeşitli şiddet türleriyle karşılaşmış olmalarıdır. Bunu aşağıdaki anlatıda görmek mümkündür:

Kocam bana ve çocuklarıma devamlı şiddet uyguluyordu. Bir türlü geçinemedik. Çocuklarımla psikolojisi bozulmuştu. Böylece Türkiye'ye gelmeye karar verdim (Görüşme 21, kadın, İran).

Diğer önemli bir etkilenme noktası kadınların göçü tek başına yapmış olmalarıdır. Kadınlar, partnerlerinin şiddetinden ya da ülkelerindeki genelleşmiş şiddetten kaçmak için göçü tek başına evlilerse çocuklarıyla yapmışlardır. Bunu aşağıdaki anlatıda görmek mümkündür:

Eşim kabile savaşında öldürüldü. Çocuklarımla korumak için Somali'den çocuklarımla birlikte kaçtım (Görüşme 33, kadın, Somali).

Kadınlar daha güçsüz ve dezavantajlı. Kadın sünneti, tecavüz artık sıradan hale gelmiş. Bu du-

rumda bir de çocuk ve evin geçimi işlerinin hepsi kadına kalıyor. Bir de ailelerini, eşlerini ve çocuklarını kaybediyorlar. Çok zor durumları. Erkeklerin durumu onlara göre daha iyi (Görüşme 31, erkek, Somali)

Kadınların sığınma deneyiminden erkeklerden daha fazla olumsuz etkilenmeleriyle ilgili önemli bir diğer nokta kadınların göçten sonra sorumluluk ve rollerindeki artış olmuştur ve bunu aşağıdaki anlatıda görmek mümkündür:

Önceden eşim vardı, evin geçimini o sağlardı. Şimdi çocuklarımla hem annesi hem de babası oldum, evin her işi, çocukların bakımı, her şey bana bakıyor (Görüşme 28, kadın, Somali).

Evdeki otorite olan baba yerine ben varım artık ama otoritemi kabul ettirmekte zorlanıyorum (Görüşme 29, kadın, Somali).

Kadınların göç deneyimiyle ilgili önemli bir diğer boyut göçten psikolojik olarak olumsuz etkilenmeyle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar yaşadıkları travma ve şiddet deneyimleri nedeniyle psikolojik olarak erkeklerden daha fazla olumsuz etkilenmektedir ve bunu aşağıdaki anlatıda görmek mümkündür:

Eşim ve babam gözümün önünde öldürüldü. Daha ne anlatacayım. Bir ay boyunca tecavüze uğradım. Bu zamana kadar hayatım hep kötü muameleyle geçti. Tecavüze uğradığım için beni dışladılar, yokmuşum gibi davrandılar (Görüşme 37, kadın, Somali).

Kadınların durumu daha zor. Kocalarını kaybetmişler, tecavüze uğramışlar, hiçbir şeyleri kalmamış. Erkeklerde böyle kayıplar daha az (Görüşme 31, erkek, Somali).

Kadınların zorunlu göçten erkeklerle göre daha olumsuz etkilenme dinamiklerinden sonuncusu kadınların iş bulma konusunda yaşadıkları güçlükler olmuştur.

İran'da öğretmendim. Burada bulaşıkçılık yapıyorum. Düzenli bir işim, maaşım varken şimdi düzensiz bir işim ve çok az maaşım var. Çalışmamın karşılığını da alamadım, paramın çoğu içerde kaldı (Görüşme 40, kadın, İran).

Çalışan kadın iken şimdi çalışmamak zor geliyor ama yapacağım bir şey yok. Annem para gönderiyor onunla geçiniyorum. Erkekler daha rahat iş bulup çalışabiliyor, kadınlar her türlü işi yapamıyorlar (Görüşme 21, kadın, İran).

Ancak burada gözönünde tutulması gereken bir nokta her bir etkilenme dinamiğinin diğeriyle ilişkili olduğu gerçektir. Yani örneğin sığınmacı kadınların göç nedenleri onların, tek başına göçü gerçekleştirmesine, sorumluluk ve rollerinin artışına, psikolojik olarak göçten olumsuz etkilenmelerine, iş bulmalarında güçlük yaşamalarına yol açmaktadır. Bu çerçevede bu boyutların birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir.

Sığınmacı kadınların göçten olumsuz etkilendiği bu boyutlar dışında olumlu bir boyut sığınmacı kadınların göçte

daha iyi uyum sağlamaları olarak bulunmuştur. Kadınların, göçe uyumda başarılı olması üzerinde, kadınların aile reisi ve annelik rollerini sürdürme zorunluluğu, ailesini bir arada tutmak için güçlü olmak zorunda hissetmesi, göçle birlikte kadınlar üzerindeki kontrolün azalması ve kadınların artık ülkelerine dönme şanslarının olmamasının etkili olduğu görülmüştür.

Kadınlar göçe daha çabuk uyum gösteriyor. Çünkü anneler, çocuklarına bakıyorlar. Çoğu benim gibi tüm ailesini kaybetmiş, dayanakları kalmamış. O kadınlar daha çok sarılıyor her şeye, daha fazla. Erkekler bunları düşünemiyor o yüzden sadece kendileriyle ilgililer (Görüşme 33, erkek, Somali).

Evimin dışına çok az çıkan ben, çocuklarımı alıp Somali'den ayrıldım. Başka bir ülkeye geldim ve yeni bir yaşam kurmaya çalışıyorum. Artık önüme bakmak zorundayım, alışıyorum her şeye (Görüşme 28, kadın, Somali).

Üçüncü olarak kadın ve göç ilişkisi çerçevesinde kadınların göç deneyimleri farklılıklar gösterdiğinden hareketle bu farklılıkların neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Buna göre politik nedenlerle gelen kadınların göçe uyumu daha rahat yapabildiği, sosyal nedenlerle gelenlerin kadınlık ve erkeklik algısının daha çok değişime uğradığı, beklentilerinin ve karar verme süreçlerinin farklılaştığı görülmüştür. Hıristiyan kadınların göç öncesinden başlayarak daha fazla zorluk yaşadığı, Somali'den gelen kadınların hareketlilik ve göç ülkesinin seçimi konusunda farklılıklar olduğu görülmüştür. Esasında tüm bu

farklılıklar, köken ülkenin özellikleriyle bağlantılı düşünüldüğünde farklılaşmaları kavramak mümkün olmaktadır. Köken ülkede sahip olunan olanak ve konumlar, göçle birlikte değişenlere uyum yapma ya da göçü deneyimlemede farklılıklara yol açmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmada göçte kadınların yer ve eylemlilikleri sığınmacı kadın ve erkekler boyutunda ortaya konmuştur. Buna göre sığınmacı kadınlar göçe tek başına (evlilerse mutlaka çocuklarıyla) katılmaktadır. Geliş nedenlerinin çoğunlukla toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan şiddet ve zulüm deneyimi olduğu görülmektedir. Bunun adının böyle konması gerekmektedir. Sadece sosyal nedenlerle gelmeleri sosyal nedenleri biçimlendiren politik ve toplumsal arka planın görünürlüğünü azaltmaktadır.

Şiddet deneyimleri ve diğer travmalar, kadının hem göçe karar vermesinde, hem de göç sürecinde kaçınılan bir risk olarak önemli bir işlev görmektedir. Kadınlar köken ülkelerindeki şiddet deneyimlerinden sonra psikososyal ve yasal hiçbir destek alamamaktadır. Aksine toplumdan dışlanmakta adeta suçlu muamelesi görmektedirler. Bu durum, köken ülkelerindeki ataerkil yapı ve anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Şiddet deneyimi olan kadınların bazıları, Türkiye'ye geldikten sonra psikososyal destek almaya başlamışlardır.

Sonuç olarak bu çalışma çerçevesinde görüşülen sığınmacı kadınların göç deneyiminin kadınların kendi adlarına yola çıktıkları, aktif oldukları bağımsız bir nitelik taşıdığı görülmüştür. Bu çalışma, göç sürecinde kadınların göç eden er-

keği izlediği, pasif üyeler oldukları analizine karşıt bir sonuç ortaya çıkmıştır.

İkinci olarak sığınmacı kadınlar için göç süreci, erkek temelli kurumsallaşmış şiddet ya da toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklanan nedenlerden kaçmak için “baskı yaratan koşullarla bir baş etme stratejisi” olarak kullanılmaktadır ve bu yeni kavram konuyla ilgili kapsayıcı bir içeriğe sahiptir. Her ne kadar baskıcı koşullardan kaçmak ibaresi baş etme durumunun tersini söylüyor gibi görünse de gerçek böyle değildir. Yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen sığınmacı kadınlar baş etmeyi seçmeyip, aynı koşullarda yaşamaya devam edebilir. Ancak göçe karar vermiş olan bu kadınlar için göç “baş etme stratejisi” olarak kullanılmaktadır.

Sığınmacı kadın ve göç ilişkisi çok katmanlı ve farklılıkları barındıran bir süreçtir. Bu süreçte kadınlar “görünmez” değildir. Sadece deneyimlerinin doğru olarak anlaşılması ve sunulması ve bunun üzerine kavramsallaştırılması gereken bir gruptur. Kadınların deneyimleri her ne kadar çeşitli şiddet türleri gibi görünse de bu şiddeti yaratan ve sürdüren politik ve sosyal arka plan gözönünde tutulmadan anlaşılabilir. Bu sosyal arka plan kadın deneyimini doğru kavramsallaştırma ve ardından bu koşullarla mücadelede çok önemlidir.

Konuya sosyal hizmet açısından baktığında sığınmacı kadın göçü çok katmanlı ve farklılıkları barındıran bir konudur ve feminist sosyal hizmet müdahalelerinin kullanımı uygun düşmektedir. Feminist sosyal hizmet uygulamasında güçlendirme, sığınmacı kadınlar için önceliklidir. Sığınmacı kadınlar kendilerini göçle birlikte daha güçlü hissetmekte ancak bunu bir “güç”

olarak tanımlayamamaktadırlar. Bundan hareketle kadınların, kendi potansiyel güçlerinin farkına varmaları ve güçlerini yeniden ve dönüştürücü bir şekilde tanımlamaları ve kullanmaları için feminist sosyal hizmet uygulamalarına dayalı bir bakış açısı uygun görülmektedir.

Sığınmacı kadınların göçle birlikte ortaya çıkan bireysel problemlerinin sosyal nedenleri olduğunu anlamaları çok önemlidir. Örneğin yaşadıkları şiddet deneyiminin ülkelerindeki genelleşmiş şiddet ve toplumsal cinsiyetleri nedeniyle uğradıkları şiddetten kaynaklandığını görebilmeleri büyük önem taşımaktadır. Kadınların kendi durumlarını kavrama, problemlerinin sosyal nedenlerini anlama ve bunlara yönelik ortak çözümler geliştirmeleri anlamında bilinç yükseltme çalışmaları ya da mezo düzeyde grup çalışmaları yürütülmesi önerilmektedir. Bunun yanı sıra sığınmacı kadınların göç sürecinde problem çözme becerilerinin azaldığı ya da yeni duruma uymakta sınırlılıklar yaşayabileceklerinden hareketle, onların problem çözme becerilerinin artırılması boyutunda sosyal hizmet gereksinimleri bulunmaktadır.

Sığınmacı kadınların kendilerini organize etmelerine öncülük etmek gerekmektedir. Kendilerine yardım için diğer sosyal gruplarla da ulusal ve uluslararası bağlantı kurmalarını sağlama boyutunda feminist sosyal hizmetin uygun olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akkaya, A. (2002) "Mülteci Kadınlar ve Sığınmacı Kadınlar", *Toplum ve Hukuk Dergisi*, 2 (4) 75-83.

Anker, E. D. (2002) "Refugee Law, Gender, and the Human Rights Paradigm", *Harvard Human Rights Journal* (15) <http://www.law.harvard.edu/studorgs/hrj/>

Boyle, P. ve K. Halfacree. (1999) *Migration and Gender in the Developed World*, London, Routledge.

Crawley, H. (2000) "Gender Persecution and the Concept of Politics in the Asylum Determination Process", *Forced Migration Review Gender and Displacement Issue*, 9.

Friedman, R. A. (1992) "Rape and domestic violence", Cole, E., M. O. Espin ve E. D. Rothblum (ed) *Refugee Women on Their Mental Health Shattered Societies, Shattered Lives*, New York, Harrington Park.

Kofman, E. Phizacklea, A. Raghuram, P. ve R. Sales. (2000) *Gender and International Migration in Europe Employment Welfare And Politics*, New York, Routledge.

Legomsky, H. S. (2004) "Teaching and Researching Women's Migration Issues", <http://www.migration.ma/mig/6prog/orat/lego/expo.htm> **13. 09. 2004**

Martin F. S. (1992) *Refugee Women*, London, Zed Books.

Newland, K. (2004) "Seeking Protection: Women in Asylum and Refugee Resettlement Processes", *United Nations Division for Advancements for Women (DAW) Consultative Meeting on Migration and Mobility and How This Movement Affect Women*, Malmö, 2-4 December 2003.

Nikolić-Ristanović, V. (2003) "Refugee women in Serbia-Invisible victims of war in the former", *Feminist Review*, 73 (1) 2-6. www.proquest.umi.com

Odman, T. (1996) *Kadın Mülteciler*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:19.

Pessar, R. P. ve S. J. Mahler. (2003) "Transnational migration: bringing gender in", *The International Migration Review*. 37 (1).

Report of Committee on Feminism and International Law, 2002: 2-4.

SİĞINAN VE SİĞINMACI KADINLAR DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME YÖNERGESİ

1. Sığınan ve sığınmacı kadın ve erkekleri tanıtıcı sosyo-demografik bilgiler: (Yaş, medeni durum, etnik köken, çocuk sayısı, eğitim, meslek, geldiği ülke, ana dili, geliş nedeni)
2. Ülkenizdeki durumunuzdan bahsedermisiniz? (Gündelik yaşam)
3. Göç etmenize yol açan olaylar dizisi nedir?
4. Göç hikâyenizi anlatır mısınız? (göçe nasıl karar verdiği, göçle ilgili hazırlıkları olup olmadığı, göç sürecini kimin organize ettiği, tek başına mı yoksa diğer aile üyeleriyle mi geldiği)
5. Göç-kaçış sırasında neler yaşadınız? (yolculuk-güçlükler, kolaylıklar, taşıt, fiziksel, psikolojik, travmalar, aile bölünmesi)
6. Türkiye'ye geldiğinizden itibaren neler yaşadınız? (giriş, geçici yada sürekli yerleşme, formal-enformal kurumlar, destekler)
7. Mülteci tanınma sürecinizi anlatır mısınız? Ne aşamadasınız?
8. Zulüm deneyimlerinin farklılığı (göç öncesi, sırası ve sonrası)
9. Göçle birlikte yaşantınızda neler değişti? (mekan, gündelik yaşam, aile içi ilişkiler, toplumdaki statüsü, aile içi işbölümü, sağlık durumu, destek sistemleri)
10. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda eski ve yeni rollerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
11. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda hareketlilik durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?
12. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda beklentilerinizde ne tür değişimler oldu?
13. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda sahip olduğunuz hakları nasıl değerlendiriyorsunuz?
14. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda aile ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?
15. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda hizmetlere ulaşım açısından ne tür değişimler yaşıyorsunuz?
16. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda karar verme süreçlerinizde ne tür değişimler yaşıyorsunuz?
17. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda kendinizi güçlü hissetme konusunda ne tür değişimler yaşadınız?
18. Göçle birlikte eski yaşamınızla karşılaştırdığınızda bugünkü durumunuzda aile içinde ve dışında işbölümü anlamında ne tür değişimler yaşadınız?
19. Göçle birlikte eski yaşamınızdaki kadınlık ve erkeklik imajları ve ideal-

- leri ile şimdiki arasında ne tür farklılıklar bulunmaktadır?
20. İşgücü ve çalışma durumunuzu (göç öncesi, sırası ve sonrası süreçlerde) anlatır mısınız? Göçle birlikte nasıl değişiklikler oldu?
21. Sınırı geçmiş olma kavramı size ne düşündürüyor?
22. Göç etme amacınız ve nedeninizi dikkate aldığınızda Türkiye'deki durumunuzu nasıl görüyorsunuz?
23. Kendi devletinizin kadınlara yönelik uygulamalarını nasıl görüyorsunuz? Göç süreciniz boyunca ne tür değişimler gördünüz ve yaşadınız? (yasalar, kurumsal düzenlemeler, destekler, yasaklar, mülkiyet)
24. Eş, akraba, tanıdık ya da tanımadığınız kişilerle yaşadığınız şiddet deneyimleri nelerdir? Göçle birlikte nasıl bir değişim yaşadınız? (ülkesinde-burada)
25. Cinsellik konularında ülkenizde ve Türkiye'de nasıl deneyimleriniz oldu? (AP, üreme sağlığı, programlar, destekler engeller, aile içi şiddet)
26. Din, medya gibi kurumların kadınlara yaklaşımını kendi ülkenizde nasıl görüyordunuz? Göçle birlikte bunlarda nasıl değişimler yaşadınız?
27. Göçle birlikte kadın olarak kendinizle ilgili rollerde nasıl değişimler yaşadınız? (yaşamsal roller, kadın-eş-anne-mesleki roller)
28. Kendinizi göçe uyarlanma deneyiminizi eş ya da erkek yakınlarınızdan farklı görüyor musunuz? Görüyorsanız nasıl bir farklılık anlatır mısınız?
29. Mülteci olmak veya kabul edildiyeniz üçüncü bir ülkeye gitmek için bekliyorsunuz. Sizce kadın ve erkek açısından mülteci olma süreci açısından bir farklılık var mı? Varsa nasıl bir farklılık anlatır mısınız?
30. Eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?